

Horváth József

A 18. századi temetési költségelszámolások történeti-néprajzi forrásértékéről

„A halottakra vonatkozó összes szokások, szertartások, jelképek, babonák, közmondások, eszközök stb. minél teljesebb összegyűjtése tehát hazánkban a legsürgősebb néprajzi feladatok közé tartoznék” – állapította meg Tagányi Károly *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről* című munkájában (Tagányi 1919: 46).¹ Egy teljes évszázad telt el azóta, sok új kutatási eredménnyel, fontos publikációkkal; ezek csupán vázlatos számba vétele is szétfeszítené jelen tanulmány kereteit.² Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a 18. századi temetkezési szokásokról még mindig viszonylag keveset tudunk. Korabeli feljegyzések a köznép szokásairól csak e század legvégétől, még inkább a 19. század első harmadától maradtak fenn.³ A régészeti feltárások már szinte egyáltalán nem érintik ezt az időszakot; alapos történeti visszatekintéssel bíró munka alig akad. K. Kovács Lászlónak a kolozsvári hóstátiak temetkezéséről írt, először 1944-ben megjelent kötete a ritka kivételek egyike (K. Kovács 2004).

A kora újkori temetkezési szokások kutatói már régebben felfigyeltek a végrendeletek ez irányú adataira. Nagy Ibolya például 1986-ban közölt egy tanulmányt az akkor még publikálatlan – azóta Homoki-Nagy Máriának köszönhetően immár nyomtatásban is elérhető (Homoki-Nagy 2018) – szentesi testamentumok temetkezéssel kapcsolatos adalékaiból (Nagy 1986). Korábban számos adatot hasznosított a váci, illetve Nógrád megyei végakaratokból Schram Ferenc is (Schram 1957, 1968,

---

¹ A tanulmány az NKFIH FK_19 132220 „Tagányi Károly (1858–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége” című pályázat támogatásával készült.

² Vö. Kunt 1990: 67–69.

³ Például Filep 1971, Nemes-Népi Zakál 1985.

1969). Magam az 1990-es évek elején kezdtem hozzá a győri, illetve más kislalföldi településekről fennmaradt 17–18. századi végrendeletek temetkezési szokásokkal kapcsolatos adatainak összegyűjtéséhez, közzétételéhez (Horváth J. 1991, 1994, 2001). A testamentumok készítői gyakran rendelkeztek arról, hol kívánnak nyugodni, hol és hány szentmisét mutassanak be lelkük üdvéért, hol és hányszor harangozzanak temetésük alkalmával (Horváth J. 2014). A temetkezéssel kapcsolatos egyéb kérdésekről viszont nem, vagy csak nagyon ritkán szólnak a végakaratok. Ezért tartom fontosnak a temetési költségekről fennmaradt elszámolások alaposabb vizsgálatát. Jelen tanulmányomban főként a 18. századi kislalföldi, ilyen jellegű dokumentumok forrásértékéről szeretnék szólni.

A legkorábbi elszámolás 1649-ből maradt fenn, a győri káptalan földesúri fennhatósága alá tartozó Káptalan-Nyúlon készült Varasdi Horváth Mátyás temetési költségeiről (Horváth J. 1996: 150–151). Az 1649. január 20-án kelt végrendeletből megtudjuk, hogy készítőjének – aki 17 esztendeje „szakadt ide” idegen földről a káptalan birtokára – felesége, gyermeke, rokona nincsen; lakóként él Burján Benedekné házában. Egyetlen vagyonát, saját munkájával telepített szőlőjét szállásadója kislányára hagyja, azzal a feltétellel, hogy Burjánné adja meg „az földesuraknak igassagat az egy forintot”, elégítse ki két megnevezett hitelezőjét, és temettesse el őt tisztességesen. Majd hozzáteszi: „Azonkívül amit temetesemre költ Syr assoknak Plebanusnak es azoknak etelekre es italokra, az kik testemet a földben takartatyak eő kegielmire biztam, lassa Isten szerent a mit ream költ Istentül veszi erdemet ha mit az tisztessagesebben valo temetesemre kolt.” Talán éppen e rendelés ösztönözte Burjánnét arra, hogy a végtisztességgel kapcsolatos kiadásokról környezete felé elszámoljon.

Ezt az elszámolást – talán a káptalani megerősítéskor – bemásolták a végrendelet szövege után a testamentumkönyvbe, az alábbi címmel: „Burian Benedekne kolczege az testamentom szerent az Horuat Matyas temetessere.” Ebben az alábbi tételekkel találkozhatunk:

- egy forint hetven dénárért bort vásárolt – nyilván a torra;
- koporsódeszkára 70, koporsószege 12 dénárt költött;
- 75 dénárért gyolcsot, 35 dénárért egy süveget vett az elhunyt számára;
- egy lepedőt is tett alá, mely 1 forintjába került;

– vett 30 dénárért egy „icze vaiat”, míg olajra 7, „borser” 12 dénárt költött;

– a plébánosnak pedig 35 dénárt adott szolgálataért (Horváth J. 1996: 151).

A felsorolt adatok mindegyike fontos lehet a kutatás számára. Bizonyítják például a koporsó használatát, melynek általánossá válását több kutató csak a 18. századra teszi (Schram 1957: 12, Aries 1987: 365–366, Flórián 1994: 341). Az a tény, hogy Burjánne drága lepedőt tett a halott alá, ugyanúgy igényességére vall, miként a gyolcs vásárlása is. Figyelemre méltó a süveg említése. Szabó Péter szerint a süveg a főurak halotti reprezentációjának egyik fontos darabja volt, mely önmagán túlmutató jelentőséggel is bírt, a süvegelés szertartásos aktusának köszönhetően (Szabó P. 1987: 297–298, 1989: 49–51). A néhány évvel későbbi egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint a „kis” temetésért általában 25 dénár járt a plébánosnak (Buzás 1966–1969). Azaz Burjánne itt sem a „legolcsóbb megoldást” választotta. Nem érdektelen továbbá megemlíteni, hogy Nyúlton ekkortájt nem működött plébános, a végrendelet egyik tanúja Berkes Máté nyúli licenciátus volt (Horváth J. 1996: 150). Tehát máshonnan hívtak plébánost, ezzel is emelni akarván a gyászszertartás „rangját”, ünnepléességét, vállalva az ezzel járó többletkiadást is.

A most részletesebben bemutatott elszámolás értékét jelentősen növeli keletkezésének korai időpontja: ezt követően bő háromnegyed évszázadot kell várnunk az időben soron következő hasonló forrás felbukkanására. Előfordulásuk csupán az 1730-as évektől mondható gyakoribbnak. Az időrend helyett fontosabbnak tartom azonban annak vizsgálatát, hogy kik és milyen körülmények között tartották fontosnak azt, hogy pontos elszámolást készíttessenek a temetés során felmerült költségekről.

Nézzünk először néhány győri példát. A „Bezerédiné Jozságoetskájának Conscriptioja” címmel ellátott rövid összeírást 1748. október 20-án vetették papírra. Az örökhatározóról csupán annyit tudunk meg, hogy Újvárosban lakóként élt, és Tar György házában hunyt el. Egy fekete láda, benne tucatnyi viseleti darab, illetve ágynemű (együttesen csupán 3 forint jött be értük az árverezéskor), valamint 5 forint és 15 dénár készpénz volt szerény vagyona. Ez utóbbiból – az elszámolás szerint – 2 forintot és 65 dénárt fordítottak temetésének költségeire. A legnagyobb tételt a koporsódeszkaért kifizetett 1 forint jelentette, a plébános 50, a mester 25 dénárt kapott közreműködéséért, a sírásók munkáját 20 dénárral hono-

rálták, „Ételre, és italtra az fön forgok[na]k” 60 dénárt fizettek ki, míg 10 dénárért pántlikát vettek. Ismert a fennmaradó 5 forint 50 dénár sorsa is: 3 forintért szentmiséket mondatk az elhalt lelki üdvéért, 1 forint „Sze-gény megh nyomorodott Bajusz Györgj Purger[ne]k adatott”, 1 forint két szegény vak emberé lett, 25 dénárt „az temető helytől” fizettek ki, míg a fennmaradó 25 dénár a koldusok között került kiosztásra.⁴ Láthatjuk tehát, hogy a szerény vagyonból a temetéssel járó közvetlen költségek, valamint az elhalt lelki üdvéért bemutatott szentmisék mondatásának el-lenértéke mellett jutott a szegényeknek is.

Nem sokkal lehetett jobb az anyagi helyzete Molnár Jánosnak sem, akinek hátrahagyott javairól 1749. január 29-én készítettek inventáriumot, négy nappal azután, hogy feleségével együtt Abdánál vízbe (valószínűleg a Rábca folyóba) fulladt. Közös gyermekük nem volt; maradt viszont hátra az előző házasságából egy „circiter hetedfél” esztendőös kislány, Molnár Kata – ezért kellett pontos leltárt készíteni a hátramaradt javakról, illetve feljegyzést a kiadásokról.⁵ Ebből tudjuk, hogy a plébános úrnak és a mesternek együtt 75 dénárt fizettek ki, a sírásóknak pedig 40 dénárt. A koporsóhoz vásárolt hat szál deszka 1 forintba került, a „koporsó csinálók” bére 30 dénár volt. A torban borra és húsrá együtt 1 forintot és 75 dénárt költöttek. Mivel a holttesteket a vízben két napig kereső emberek számára is ki kellett fizetni 1 forintot, az abdaiak összesen 5 forintot és 20 dénárt költöttek Molnár János temetésére. Ezenkívül az abdai plébánosnak adtak három szentmise elmondásáért, illetve két szál gyertyára 1 forintot, valamint 23 és fél dénárt. Az abdai Magyar Marinka (talán a vízbe fúlt asszony, Magyar Rusinka rokona) a saját lepedőjét adta oda, azt tették Molnár János alá a koporsóba – ezért 35 dénárt fizettek számára (Horváth J. 2018: 87–90).

Speciális esetnek tekinthetjük azt is, ha kiskorú árva volt az elhunyt. Ilyenkor még inkább fontosnak tartották a költségek pontos összeírását, hogy a gyám pontosan el tudjon számolni a többi örökös felé. Néhai Horváth János árvája, Éva 1754. május 16-án hunyt el. Temetésének összesen 8 forintot és 30 dénárt kitevő költségeit a tutor tizenkét tételben jegyezte fel. A legnagyobb összeget a „vettem Gyólczót Szem földélnék, és Pántlikákat kezére, Lábára, s Fejére” tétel mellé jegyezték fel (2 forint); ezt a

⁴ GyMJVLt, VMK. I. 213.

⁵ GyMJVLt, Hagy. Lad. 2. No. 287.

koporsó ára követi, 1 forint 75 dénár. A virrasztóban, valamint a torban elfogyasztott bor 95 dénárba került, a plébános és a mester együttesen 75 dénárt kapott. A halott lábára vett cipellő 60, a számára csináltatott kis tarka szoknya 45 dénár kiadással járt. Kenyérre, sajtra, halra, lisztre és vajra együttesen 90 dénárt költöttek, gyertyára pedig 6 és fél dénárt. A sírásó 23 és fél dénárt kapott közreműködéséért, míg a temetéssel kapcsolatos ügyeket intéző személy koszorút és bokrétát 60 dénár értékben készíttetett.⁶

Más nagyságrendekről beszélhetünk persze akkor, ha a kiskorú árva nemesi származású volt. Illos István özvegye, Ziday Erzsébet 1732 februárjában hunyt el, hat kiskorú árvát hagyván hátra. Közülük a legfiatalabb az a forrásainkban többnyire „Mariandl” néven említett Anna Mária volt, aki csak négy és fél esztendővel élte túl édesanyját, és akinek 1736 szeptemberében bekövetkezett halálakor természetesen összeírták temetése költségeit is. A kiadások összesítése szerint 37 forintot, valamint 94 és fél dénárt költöttek a temetésére. Ehhez külön tételként 2 forint 50 dénár járult még, ezt a koporsóért és a keresztért fizették ki.⁷ Az 1736. évi kiadások részletes felsorolásából szerencsére megtudhatjuk azt is, milyen tételekből állt össze az említett összeg. A koszorúkötőnek 11 forintot, a bábsütőnek 7 forint 55 dénárt, a harangozónak 7 forint 50 dénárt fizetett ki a tutor. Emellett külön tételként szerepel „Az Halálra valt Szemelyre valo csenditesert” címen egy 11 és fél dénáros kiadás. A sírásó 40 dénárt kapott munkájáért; a szabócéh részére 1 forint 50 dénárt fizettek ki, nyilván a temetésen való részvételükért. Valószínűleg emiatt kapott a karmelitáknál működő kongregáció is 1 forintot, valamint 56 és fél dénárt; míg „az Szürke Barátoknak⁸ mindenestől” 5 forintot fizettek ki. A megfogalmazás nagy valószínűséggel arra utal, hogy ebben az összegben az elkísérés mellett néhány szentmise elmondásának ellenértéke is benne foglaltatott.⁹

Bár ezen tételekből már sok mindent megtudhatunk a kiskorú nemesi árva, Illos Anna Mária temetésének költségeiről, illetve körülményeiről, a fennmaradt quietantia-levelekből további információkat is nyerhetünk,

---

⁶ GyMJVlt, Hagy. Lad. 2. No. 221.

⁷ MNL GyMSM GyLt, AO Lad. 1. Fasc. 1.

⁸ Értsd: ferences rendiek.

⁹ Uo.

melyek tovább részletezik a kiadásokat. A Finta István harangozó által adott elismervényből például megtudjuk, hogy a három „egisz” harangozás ellenértéke 4 forint 50 dénár volt, míg a fennmaradó 3 forint felét a káplánok, másik felét a muzsikások stóladíja tette ki. A koszorúköttő számlája pedig azt bizonyítja, hogy a 11 forintot és 90 dénárt kitevő végösszeg (azaz az összesítésben szereplő 11 forint nem pontos) négy tételből állt össze: a három tételben felsorolt, együttesen 7 forint 85 dénár értékű koszorúk mellett rozmaringra is költöttek 4 forintot és 5 dénárt.¹⁰

Egyes esetekben utólag írták össze a temetési költségeket, hogy az örökösök annak pontos összegét figyelembe tudják venni az osztózáskor. Ez történt 1751-ben a Csomai testvérek osztózásakor is; az édesanyjuk „utolsó betegsígiben, es el takarításában” tett kiadásokat egyikük tizenkilenc tételben íratta össze. A végösszegeből (10 forint 67 dénár) sejthető, hogy többnyire apró tételekről volt szó. Megtudjuk például, hogy a koporsódeszkaért és szegekért 85 dénárt fizetett ki, a koporsó csinálókna, illetve a „Tislérnek”¹¹ a keresztért együttesen 90 dénárt adott; és növelte kiadásait az előbbieket ételére, italára kifizetett 26 és fél dénár is. Édesanyja halálára elkészített ruhájának elhozatala 3 és fél dénárba került, a halottat felöltöztető asszonnak 15 dénárért hozatott bort és pálinkát, a virrasztóban elégetett gyertya értéke 10 dénár volt. A sírásó munkájáért, valamint italára 51 és fél dénárt fizetett ki, a torban lévőkre 1 forintot költött. A plébános és a mester együttesen 1 forintot kapott közreműködéséért, a keresztet vivő gyermekek között 7 és fél dénárt osztottak szét. A „Kis Templomban” háromszor harangoztak az elhaltért, 75 dénár ellenében; a csizmadiacéh 1 forint 50 dénárt kapott, feltehetően a temetésen való aktív részvételükért. A koporsóra vett két viaszgyertya 30 dénárba került. „Bársonyért, es a mi ahoz szükséges” 1 forint 30 dénárt fizetett a karmelitáknál. Megtudjuk azt is, „Kezire, s Lábára Pántlikát, es Papucsot vettem” 1 forint értékben.¹² A felsorolt példák új adatokkal egészíthetők ki korábbi ismereteinket.

Az eddig feltárt legrészletesebb győri elszámolás a Csizmadia István özvegyeként 1753-ban elhunyt Fekete Marinka asszony végrendeletének

¹⁰ Az említett quietantia-levelek – több tucatnyi „társukkal” együtt – az 1736. évi elszámolás mellékletét képezik.

¹¹ Értsd: asztalos.

¹² GyMJVLt, Hagy. Lad. 2. No. 197.

mellékleteként maradt fenn. Ennek érdekessége, hogy voltaképpen két elszámolás, az egyik „Istenben boldogult Napam Asszonyra mit Költöttem éltében így következik”, a másik „Istenben boldogult Napam Asszonyra mit Költöttem holta után így következik” felirattal.¹³ Az előbbi tizenégy számozott tételben összesen tizenhat kiadást, míg az utóbbi huszonegy számozott tételben huszonzét kiadást vesz számba. A két jegyzék tételeinek összege együttesen 80 forintot, valamint 77 és fél dénárt tesz ki. Tanulmányom témája szempontjából mindkét jegyzék számos érdekességet tartalmaz.

A még éltében tett kiadások nagyobb része a szentmisék mondatására kifizetett összegekből származik. Hat ilyen tárgyú tétellel is találkozunk. Mintegy 17 forint értékben mondtattak érte misét a ferenceseknél, a karmelitáknál, a Magyar Ispita templomában, illetve az újvárosi Szent József templomban. Három kisebb tétel (15, 20, illetve 25 dénár) a szegényeknek szánt adomány, bizonyára azért, hogy imádkozzanak a haldokló lelki üdvéért. Figyelemre érdemes a „Virasztóra két hétig vettem 8 funt fadgyu gyertyát” tétel (1 forint 28 dénár), mely felveti annak kérdését, hogy ilyen hosszú ideig kellett virasztani a súlyos beteg mellett? További érdekesség a „Csöndítésert [sic!] Óreg Templomban” 5 dénár, illetve „a Szent Joseff Templomában három Csöndítésért” 30 dénár összegű tételek itteni felsorolása, melyek azt a kérdést vetik fel számunkra, hogy vajon véletlenül kerültek ide, vagy valóban még éltében „csöndítettek” érte, a szakirodalomban ugyanis található adatot arra, hogy a hosszan elhúzódó agónia esetén harangoztak a haldokló távozásának segítéséért (K. Kovács 2004: 138, Kunt 1987: 111).

A „Napam Asszony” holta után kifizetett összegek közül négynek a címzettje egy-egy – jezsuitáknál, ferenceseknél, illetve karmelitáknál működő – kongregáció. Együttesen 21 forintot kaptak (azaz a teljes költség több mint egynegyedét ezen adományok teszik ki), nyilván mindegyiknek a tagjai részt vettek a szertartáson. Miként a csizmadiacéh tagjai is, a nekik kifizetett 1 forint 50 dénár ellenében. Három újvárosi templomban harangoztak érte, amikor testét az újvárosi közönséges temetőhelyre kísérték. A plébános az elkísérésért 75 dénárt, a prédikációért 2 forintot kapott, a mester közreműködését pedig 25 dénárral hono-

---

¹³ GyMJVLt, Végr. Lad. 2. No. 212.

rálták. A sírásó 20 dénárt kapott, a harangozók és a keresztvivő együtt 25 dénárt. A koporsó és a kereszt együtt 2 forint 75 dénárba került, a halott lábára vásárolt papucs 56 és fél dénárba. Az éneklő deákoknak 1 forintot adtak, a virrasztók számára sajtot és kenyeret 1 forint 5 dénár, tehénhúst és disznóhúst 1 forint 20 dénár, pálinkát 20, valamint sört 5 dénár értékben vásároltak. Talán a virrasztás során égett el a 4 forint értékű viaszgyertya is. „Az Atyafiaknak, a kik körülötte fárodoztak, Torban borra” 3 forintot és 5 dénárt költöttek. Végül két érdekes tételt említhetnek még: „a Barátokhoz Zászlóért Kőnyvért, és hasonlokért adtam” 4 forintot, valamint 3 és fél dénárt; illetve: „Pántlikára /: a Kőnyvet a koporsón meg kötnyi :/ adtam” 18 dénárt. Itt bizonyára a társulati könyvről van szó, melynek e célra készített másolatát társulati tagok temetése esetén a koporsóra szokták tenni (Horváth S. 2001: 246). Ez esetben valószínűleg a ferencesektől hozták ki, miként a társulati zászlót „és hasonlókat” is.

Érdeemes megnézni azt is, tapasztalható-e változás a kiadások összetételében. Takács János temetésének költségeit 1791. szeptember 28-án írták össze. A tizennégy tétel együttesen 11 forintot és 50 krajcárt tesz ki.¹⁴ A legnagyobb tétel a koszorúkötnök kifizetett 4 forint 45 krajcár. A virrasztásban résztvevők italára 1 forint 51 krajcárt, szentmisék mondatására 1 forint 30 krajcárt, míg a halott lábára vásárolt bőr kapcáért 1 forintot fizettek. A többi tétel viszont 3, illetve 36 krajcár közötti. Az előbbit „Az Tisler inasnak”¹⁵ adták, az utóbbit a szemfödél kivágásáért. Ez utóbbi azért értékes adat, mert a szemfödél felhasításának szokásáról nagyobb tanulmányt író Szabó László szerint ez a szokás a Dunántúlon csak Baranyában és Somogyban volt elszórtan ismert – a Balatontól északra egyáltalán nem (Szabó L. 1982: 167). A sírásó 33 krajcárt kapott, a harangozó gyerekek 18-at. A csöndítésért 9 krajcárt kellett fizetni, a virrasztóban résztvevők számára vásárolt kenyér 16 krajcárba került. Érdekesség az „Einszagernek” kifizetett 10 krajcár is. A kifejezés talán a korabeli váci temetési elszámolásokban „Ansager”-ként említett személy takarja, akinek tisztét a magyar fordításokban „halottjelentő”, „temetésre hívogató” szavakkal értelmezik (Horváth M.–G. Molnár 2010: 38–39, 233–234). Szerepe a következő évtizedekben is megmaradhatott. 1825-

¹⁴ GyMJVLt, Hagy. Lad. 23. No. 1506.

¹⁵ Értsd: asztalosinas.

ben Czech Terézia temetési elszámolásában is találkozunk „Einsager” említésével.¹⁶

Takács János hagyatéki irataiból a fenti adatsor még néhány további kiadással is kiegészíthető. A koporsóért az asztalosnak 5 forintot adtak, viaszgyertyára 1 forint 15 krajcárt költöttek, a plébánosnak is „fűzetődött” 5 forint 45 krajcár. Ez utóbbiról szerencsére fennmaradt a quietantia-levél is, melyből megtudjuk, hogy az összeg hat tételből állt össze. A plébános stólája, a búcsúztató, valamint kétszeri harangozás három templomban egyaránt 1 forint 30 krajcárba került, a mester stólája 30 krajcár volt, az „Egyház fiának faratságért” 15 krajcár járt, és a költségeket 30 krajcárral növelte a *Szent Mihály lova*,¹⁷ a kereszt, illetve a gyertyatartók használata is.

A győri temetési költségelszámolások főbb jellemzőinek áttekintése után röviden szeretnék utalni arra, hogy hasonló források kisebb számban falun keletkezett hagyatéki iratokban is felbukkannak. Hely hiányában csupán két példát említek.

Pesti András 1759-ben tett végrendeletet a Győr melletti Koroncón, melyben a helyi templomnak 15 forintot hagyott saját, valamint első felesége lelki üdvéért, hozzájárulni akarván ezzel a készülő főoltár költségeihez. A halála után készült kifizetések dokumentumai több érdekes adatot tartalmaznak:

A tutor a plébánosnak 1 forintot és 6 garast fizetett ki „mindöszvesseggessen, mind a maga részére, s mind pedig Szentölt gyertyáért, Harangoztatásért és késérésért.” Ezt azután Szabó Mihály koroncói plébános elismervénye pontosítja, mondván: „a Templom részéről vettem föly egy hetest az Harangokért, nyolcz garast egy pár viasz gyertyáért, a' magam részéről pedig egy esztendő béli szám pénzt den. 25, a' Késérőért den. 25, egy Szent Miséért, melyet az megholtnak Lelkiért szolgáltam egy máriást, őszvösséggel fl. 1. den. 30.”

„Item Oskola Mesternek fizettem éjjeli eneklésétől és nappali eneklésétül, és harangozásatol, és késéréstől nyolcz garast adtam den. 40.” – ezen összeg átvételét Filkási János koroncói iskolamester 1759. május 1-én kelt bizonyáglevele tanúsítja.

¹⁶ GyMJVLt, Hagy. Lad. 50. No. 4104.

¹⁷ Értsd: halottszállító saroglya.

„Mikor a Torr volt a Vendég Ferencznek Fizettem Sör és bor arrát 14 garast az torra den. 70.”

„A Csizmadianak Bőr kapczáért Fizettem 7 garast d. 35.”

„adtam 12 garast Misékre az Asszony Lelkeért d. 60.”¹⁸

Az említett adatok több újdonsággal is szolgálnak. Rurális környezetben keletkezett forrásban itt olvashatunk először harangozásról és annak díjáról, részletesebben megismerjük az iskolamester közreműködésének mibenlétét, és itt találkozunk az első, falusi halott számára készített lábbelivel is. Ez utóbbi kapcsán talán nem érdektelen megemlítenem, hogy – amint arra már Flórián Mária is felhívta a figyelmet – a kapcsán való eltemetés a 17. században főúri körökben is elterjedt volt (Flórián 1994: 344).

A másik falusi példát vizsgált korszakunk végéről idézném: a „Néhai Tek. Zmeskál Sámuel Uram temetésére tett költségek im így következenek” feliratú, 1792-ben Téten (Győr megye) készült dokumentum tizenhárom tételben sorolja fel a kiadásokat, amelyek között több érdekes adat található: „Schirk Kálmán boltjába a’ halotti ruhák és készületért” 16 forint 37 krajcárt fizettek. A sírásónak, illetve a „virasztó Asszonynak” 1–1 forintot adtak. „A’ test mellett ménő Vármegye 2 Katonáinak” 2 forintot fizettek, míg „6 font viasz gyertyáért” 7 forint 12 krajcárt költöttek, és a „Tsizmadiának a’ halotti topánkáért” 1 forint 30 krajcárt kellett kifizetni. „A’ holt testet a’ Szigetből által hozó és virasztó 6 legényeknek”, illetve „Egy özvegy vigyázó asszonynak a’ halotti háznál” 1-1 forintot fizettek; ugyanennyi volt az egyházi és a mester járandósága is. Hat rőf fátyolra 1 forint 48 krajcárt költöttek, az „oskolabéli gyermekeknek” 30 krajcárt adtak, végezetül a Perlaki Dávid lelkész úrnak „fáradozásáért” adott honorárium 4 forint 32 krajcárt tett ki.¹⁹

Ezen tételekből egyértelműen kiderül, hogy a Győr vármegyei nemeség vezetői közé tartozó Zmeskál család egy felnőtt férfi tagjának eltemetésekor a költségek jelentős részét a „halotti ruhák és készületért” fizették ki. Ez mindenképpen a szertartás ünnepélyességére utal, ugyanúgy, miként a gyertyáért kiadott összeg nagysága is. A végtisztességen a lelkész és a mester mellett nagyobb szerepet kapott az egyházi, és aktívan részt

¹⁸ MNL GyMSM GyLt, AO Lad. 2. Fasc. 16.

¹⁹ MNL GyMSM GyLt, AO Lad. 6. Fasc. 53.

vettek azon az iskolás gyermekek is, feltehetően énekükkel.²⁰ A virrasztásban a „virasztó asszony” mellett közreműködtek a legények is. Végetül, a test mellett menő két vármegyei katona jelenléte, valószínűleg díszes ruházata bizonyára az elhunyt társadalmi rangját volt hivatva érzékeltetni. Ezen temetési elszámolásból tehát képet kaphatunk arról is, mit jelenthetett ez idő tájt a forrásokban gyakran emlegetett „nemesi rangomhoz méltó” eltemetés.

Az idézett példákban – melyek sorát még bővíthetném – látható, hogy a 18. századi temetési költségelszámolások több ponton is lényegesen kiegészíthetők a végrendeletekből nyerhető ez irányú ismereteinket. Nézzük meg röviden, a már említettek mellett melyek az e forrásokból kinyerhető fontosabb eredmények.

Az első, amire érdemes figyelni, az az, hogy több esetben is láthattuk, a temetési költségekhez már a haldokló körüli kifizetéseket is hozzászámították. A legjobb példa erre a Fekete Marinka asszony utáni költségek összeírása, ahol külön jegyzék készült a „még élteben” kifizetett kiadásokról. Feltűnő a misemondatásra kifizetett összeg nagysága. Négy templomban mintegy 17 forint értékben szolgáltatott szentmiséket a haldokló lelki üdvéért, és e célt szolgálhatta a szegényeknek még élteben eljuttatott, együttesen 60 dénár értékű adomány is. Tőlük nyilván azt várták el, hogy imádkozzanak a haldokló lelkének üdvözüléséért.²¹ Hasonló kívánságokkal több korabeli végrendeletben találkozhatunk. Például Jalics Varga György 1746-ban 50 forintot hagy a győri karmelita templomban lelkéért bemutatandó szentmisékre, hozzátéve: „Ugy mindazon által, midőn halálomhoz közelgetni fogok, akkor tartozzanak a’ mennyi lehet, Sz[ent]. Misét érettem mondani a’ többbit pedig Temetésemtől és azután mennél hamaráb” (Horváth J. 2014: 234). Az említett elszámolás másik érdekessége a „Virasztóra két hétig vettem 8 funt fadgyu gyetyát” tétel. Amint Kunt Ernő is utal rá, a haldokló feje mellett két oldalt szentelt gyertyákat szoktak égetni (Kunt 1987: 111).

Forrásaink a koporsóban történő temetkezés általános elterjedéséről tanúskodnak. Szegény özvegy, vízbefúlt felnőtt vagy kiskorú árva számára egyaránt jutott koporsó. Ez nem meglepő, hiszen a győri gabonavásártéri 16–17. századi temető ásatásának eredményei is koporsós temetkezésre

---

²⁰ Vö. Mészáros 1988: 111–114.

²¹ GyMJVLt, Végr. Lad. 2. No. 212.

utaltak már (Mithay 1985). A 18. század közepéig még inkább a gyászolók által vitt fából csináltatták a koporsót, hiszen ez volt az olcsóbb megoldás. Mint láthattuk, 1749-ben Molnár János számára így 1 forint 30 dénárból elkészült a koporsó (Horváth J. 2018: 89), miközben az öt évvel korábban kiadott limitáció szerint Győrött egy „közepes” koporsó 2, egy igényesebb 3 forintba került (H. Csukás 1996: 99–100). Az említett árak egyébként akkortájt országosan átlagosnak mondhatók.²² Nem tudunk meg viszont semmit arról, milyenek voltak a korabeli győri koporsók, például festették-e azokat, mint Vácott vagy Nyíregyházán (Csukovits 2021: 18–40, Kiss 1926).

Amint a Csomai testvérek által készítettett összeírásból kitűnt, édesanyjuk halálára varratott ruhája elő volt készítve. Hasonló esetekkel már a 17. századi győri forrásokban is találkozhatunk (Horváth J. 1994: 205), de előfordul vizsgált időszakunkban is. Kondik Éva 1761-ben felvett inventáriumában például ez áll: „Halálra el kiszített Ruhája egy csomóban vagyon, egy szürke, es egy kík szoknya, az kík szoknyáját Parancsolta rajta temetni.”²³ Hasonló esetekről például Hódmezővásárhelyről, valamint Baranyából is tudunk (Kiss 1958: 178, Sarosác 1982: 233). Konkrét adatokat a lábbelivel kapcsolatban láthattunk. A nők lábára többnyire papucs, a kislányéra cipellő, a férfiakéra bőrcapca került, nemcsak városon, de falun is. Ez utóbbi szokás elterjedtségére már többen utaltak.²⁴

A virrasztással kapcsolatosan a forrásaink leginkább arról szólnak, hogy mivel kínálták a jelenlévőket, és ez mekkora költséggel járt. Láthattuk, hogy az ital mellett néha ételről is történik említés, többször sajtrol is. Ez utóbbit azért tartom érdekesnek, mert Timaffy László 20. századi kislalföldi adatközlője is a sajtot emelték ki, amivel illet megkínálni a virrasztókat (Timaffy 1991: 24). Nem derül viszont ki a 18. századi győri temetési elszámolásokból, hogy ki vezette a virrasztást, részt vett-e azon például az iskolamester. A környező falvakból több adat is van erre. Horváth Mihályné például 1676-ban Káptalan-Nyúlon kelt végrendeletében másfél forintot hagy a nyúli mesternek, hogy az egy éjszaka idején „fiem főllöt ineköllyön es az ledgyen az fizettesse” (Horváth J. 1997: 102).

²² A 18. századi koporsó-árakról lásd például H. Csukás 1996: 77–143, Horváth M.–Pintér 1996: 205, Csukovits 2021: 37.

²³ GyMJVLt, Végr. Lad. 2. No. 292.

²⁴ Például Flórián 1994: 344, Schram 1969: 649.

Csaknem minden forrásunk említést tesz sírásó számára kifizetett összegről. Erre azért érdemes figyelniük, mert a hagyományos falusi közösségekben a sír kiásása „közösségi munkának” számított még a 19. században is, melyet a megboldogult távolabbi rokonai, barátai vagy szomszédai végeztek (Schram 1957: 13, Sarosács 1982: 235). A nagyobb városokban viszont már a kora újkorban megjelenik a „hivatásos” sírásó. 1575-ből Nagybányáról, 1632-ből Sopronból ismerünk erre adatot (Ballassa 1989: 30), a 18. század elejétől pedig már a kisebb városokból is (Schram 1969: 649).

Ahogy Géra Eleonóra megfogalmazta, „a halott búcsúztatása inkább társadalmi-közösségi, mint családi esemény volt” (Géra 2014: 202), lényeges kérdésnek számított, kik kísérik el utolsó útjára. Forrásainkban mindig megtalálható a plébános, valamint a mester stóladíja. Az előbbi általában 50 vagy 75 dénárt, az utóbbi többnyire 25 dénárt kapott az „elkísérésért”. A prédikáció viszont lényegesen többre került. Fekete Marinka temetésén 1753-ban a plébános 2 forintot kapott ezért, így azt csak a módosabbak kérték maguknak. Odor György például, aki végrendeletében 1759-ben 2 aranyt hagyott a plébános fáradozásáért, valószínűleg szép prédikációra számíthatott.²⁵ Az 1767-ben testáló, tucatnyi kegyes adományt felajánló, tisztességes eltemettetésére 70 forintot rendelő Gay András pedig kérte, hogy prédikációval temessék el.²⁶ A Takács János temetésének költségeiről 1791-ben készült elszámolás egyik tétele szerint a „Búcsúztató” 1 forint 30 krajcárba került; az viszont nem derül ki egyértelműen, hogy a plébános vagy a mester tartotta-e ezt a búcsúztatót.²⁷

Az elhalt személy tekintélyét mutatta az is, milyen közösségek tagjai kísérték el őt utolsó útjára. A céhszabályzatok például egyértelműen előírták, ha a céh valamelyik tagja, illetve annak házastársa vagy gyermeke elhalálozik, büntetés terhe mellett a társak kötelesek részt venni a temetésen (Demkó 1882: 76–77, 1890: 185–186; Szabó P. 2004: 85, 98). De már a legkorábbi, 1523-ban kiadott győri céhszabályzat előírta azt is, hogy ha valaki nem tagja a céhnek, de ezt kéri, és ezért 1 forintot fizet, az adott céh összes tagja köteles őt utolsó útjára elkísérni (Bedy 1930: 166). Forrásainkból úgy tűnik, hogy vizsgált korszakunkban ez az összeg

---

²⁵ GyMJVLt, Végr. Lad. 2. No. 288.

²⁶ GyMJVLt, VMK III. 313–317.

²⁷ GyMJVLt, Hagy. Lad. 23. No. 1506.

1 forint 50 dénár volt. Ennyit kapott a csizmadiacéh a Csomai testvérektől, illetve Fekete Marinka örökösaitől egyaránt, nyilván a temetésen való részvételükért.

Még több adat található forrásainkban a vallásos társulatok tagjainak temetéseken való részvételére. Testálónk némelyike több kongregációnak is tesz e célból kegyes adományt. Letovics István özvegye 1754-ben a karmelitáknál működő Scapulare, valamint a ferencesek Szent Ferenc kongregációját kéri erre, ugyanezen évben testáló Truffa Éva a karmeliták és a jezsuiták kongregációinak kíséretét szeretné, míg Pánovics Erzsébet 1777-ben egy-egy ferences, illetve karmelita társulat mellett a jezsuitáknál működő Agonia, illetve Boldogasszony Társulat tagjainak jelenlétét kívánja temetésén.²⁸ Mindegyikükön túltesz azonban Berkes László borbélymester, aki 1763-ban hat kongregáció jelenlétét kéri: egy-egy karmelita, illetve ferences társulat mellett négy jezsuita társulat – Szentháromság, Halálra vált Krisztus, valamint a két deák kongregáció – tagjainak kísérete mellett kíván temetkezni (Horváth J. 2015: 102). Más városokból is találhatunk példákat arra, hogy több kongregáció jelenlétét kéri a temetésen.²⁹

A temetési menetekben néha ott voltak a muzsikusok is. Illos Anna Mária temetésén 1736-ban a közreműködő muzsikusok díja 1 forint 50 dénár volt,³⁰ ugyanennyit kaptak 1745-ben Csabdrai Mihály szabómester temetése után is.³¹ A 18. század második felében készült forrásaink nem tartalmazznak ilyen jellegű adatot. 1825-ben viszont Czech Terézia temetésén említik muzsikusok közreműködését, melyért 3 forintot kaptak.³²

A temetési menetek fontos résztvevői voltak a szegények is. A főúri temetéseken is igényt tartottak jelenlétükre (Szabó P. 1989: 39). Ezt kérte számos győri végrendelező is, kisebb-nagyobb összeget hagyva ennek ellenértékéért. Kőműves Katalin 1771-ben például több, a szegények javára rendelt kegyes adomány mellett külön hagy a Magyar Ispitában lévő szegényeknek, „Kik felettem imádkozni, és Testemet fogják kisérni”. Feller Márton özvegye ugyanezen évben tett végrendeletében pedig azt

²⁸ GyMJVLt, VMK II. 200–202, 125–128, IV. 233–234.

²⁹ Például Bariska 1990: 446–448.

³⁰ MNL GyMSM GyLt, AO Lad. 1. Fasc. 1.

³¹ GyMJVLt, Hagy. Lad. 3. No. 445.

³² GyMJVLt, Hagy. Lad. 50. No. 4104.

kéri: „Az Magyar Belső Ispotályból legyen hét koldus kinek, kinek egy Marjás fűzettség előre is meg adassék nekik, a mikoron pedig Testemet vűszik [sic!] azok olvasott imádkozának.”³³

E rendelkezéseket olvasva érthetővé válik, miért szerepel több elszámolásban szegényeknek, illetve konkrétan a Magyar Ispita számára kifizetett összeg. A szegények között a temetéskor kiosztandó pénzekre is találunk végrendeleti adatokat.³⁴ Megjegyzem, a szegények végrendeleti támogatását már a késő középkori káptalani statútumok is szorgalmazták (Somogyi 1941: 79). Nem találtam viszont győri adatot arra, hogy a temetés után a szegények között ételt osztottak volna, amint az például Hódmezővásárhelyen szokásban volt (Kiss 1958: 186).

Különösen érdekes szempontunkból Kletner Márton 1777-ben kelt rendelése. Ő azt kéri, hogy ha lehetséges, testét az „öreg koldusok” vigyék és azok kísérik. Akik vinni fogják, azoknak 8–8, a kísézőknek 1-1 garast adjanak fejenként, majd hozzáteszi: „de gyerekek ne legyenek, hanem mind öregek.”³⁵ Azért is tartom fontosnak ezt a rendelést, mert itt esik szó először halottvivőkről. Ez utóbbiakra a győri temetési elszámolásokban 1791-ben találtam az első konkrét adatokat. Johann Mosmüller temetésekora halottvivőknek 3 forint 12 krajcárt fizettek ki, emellett italukra 28, fekete palliumukra pedig 58 krajcárt költöttek.³⁶

Arra, hogy a *Szent Mihály lova* – melyről a szakirodalom a 16. századtól ismer adatokat (Gráfik 1990: 356) – Győrött is használatban volt ekkortájt, két forrásunk utal. „Testemet pedig tisztességesen Sz[ent]. Mihály lován vitetvén Az Anya Sz[ent]. egyháznak szokása szerént Tisztelendő P. Franciscanusoknál lévő Magyar kápolnában az Criptában... temettetni kívánom” – olvashatjuk Jalics Varga György 1746-ban kelt végakaratóban.³⁷ Az elszámolásokban csupán 1791-ben említik. Takács János eltemettetésének költségei között szerepel egy 30 krajcáros tétel, „Szent-Miha=Lova, Kereft, gyertya tartók” megjegyzéssel.³⁸ Mivel ez az

³³ GyMJVLt, Végr. Lad. 3. No. 410, 451.

³⁴ GyMJVLt, VMK II. 256–259, 289, III. 197, IV. 463 stb.

³⁵ GyMJVLt, Végr. Lad. 4. No. 514.

³⁶ GyMJVLt, Hagy. Lad. 23. No. 1502. A latin nyelven készült összeírásban a „Bajolatoribus”, a „Pro Potu Bajolatoribus expendit”, illetve a „Pro nigro Pallio in quo Bajulatores induti fuerant” tételek.

³⁷ GyMJVLt, VMK I. 243–244.

³⁸ GyMJVLt, Hagy. Lad. 23. No. 1506.

összeg a plébánosnak kifizetett 5 forint 45 krajcár összegű tétel részét képezi, feltételezhetjük, hogy a *Szent Mihály lova* az egyik győri plébániatemplom tulajdonát képezte, miként a kereszt és a gyertyatartók is. Ide kellett fizetni a használatáért, de némely településeken a község tulajdonában volt ez a szállítóeszköz (Schram 1968: 689).

Az 1730-as évektől a győri elszámolásokban megjelennek a koszorúkötnök kifizetett tételek is. Mint láthattuk, a kiskorú nemesi árva, Illos Anna Mária eltemetésekor 1736-ban 11 forint 90 dénárt fizettek szolgáltatásáért, a koszorúk mellett a tőle vásárolt rozmaringért is. A valószínűleg lényegesen szegényebb másik árva, Horváth Éva temetésére is rendeltek koszorút és bokrétát 60 dénár értékben; míg Takács János temetésének költségei között a legnagyobb tételt a koszorúkötnök adott 4 forint 45 krajcár jelentette. Felmerülhet a kérdés: mi volt a rozmaring szerepe? A váci temetkezési szokásokat vizsgáló Schram Ferenc szerint a temetésen részt vevő nők tartották a kezükben (Schram 1969: 650). Figyelemre méltó viszont, hogy a publikált, rozmaringról említést tevő váci elszámolások egyike ugyancsak egy kiskorú árva leány temetésének költségeiről készült 1798-ban (Horváth M.–Pintér 1996: 225). Nem lehet ez összefüggésben a néprajzi szakirodalomban gyakran említett „a halott lakodalma” szokásával?³⁹ „A halott jogai” között Tárkány Szücs Ernő is felsorolja a nem házas személynek a kiházásításhoz való jogát (Tárkány Szücs 1980: 112).

Az elszámolásokban gyakran találkozunk gyertyára kifizetett tételekkel is. Mint már utaltam rá, bár ezek egy része a virrasztás idején égett el, bizonyára használták a temetési szertartások alatt is. A Csomai testvérek által édesanyjuk koporsójára vett két szál viaszgyertya 30 dénárba került. Takács János temetésére faggyú-, illetve viaszgyertyát egyaránt vásároltak, de még a kiskorú Horváth Éva temetésén is költöttek gyertyára 6 és fél dénárt.⁴⁰ A végrendeletek némelyike azonban azt bizonyítja, hogy a gyertyának komoly szerepe volt a reprezentációban is. Csupán két példát említek. Berkes László úgy rendelkezik, hogy a teste mellett haladó hat tanácsbéli úrnak tisztességes szövétnekek adassanak, a többi elkísérőjének pedig 20 fontos viaszgyertyák osztassanak ki. Sárovcics István pedig

³⁹ A kiházásítatlan fiatalok temetésével kapcsolatban említi többek között Balassa 1989: 39–40, Kunt 1987: 177.

⁴⁰ GyMJVLt, Hagy. Lad. 2. No. 197, Lad. 23. No. 1506, Lad. 2. No. 221.

1776-ban azt kéri, hogy mind a temetésén jelen lévő ferences barátoknak, „mind a’ jelen leendő Egyházi és világi érdemes Személyeknek” „illendő” gyertyák osztogatassanak.⁴¹

Amint az elszámolásokból kiderül, viszonylag sokat költöttek harangozásra is. A szinte mindig külön tételként említett „csöndítés” mellett több templom felé is fizettek ki ilyen tételeket. A módosabb győriek a 18. század közepén már legalább három–négy templomban rendeltek harangozást temetésükre. Odor György temetésekor – kívánsága szerint – nyolc templomban szólta a harang (Horváth J. 2014: 233). A témával másutt már részletesebben foglalkoztam (Horváth J. 2014: 233–240); itt csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a harangozás díja – miként más településeken is (Filep 1971: 132) – a templomot illette. Ezért találjuk külön-külön felsorolva a győri elszámolásokban is a harangozásért, illetve a harangozónak kifizetett összegeket. Azonban alig tudunk meg forrásainkból valamit a harangozás helyi rendjéről, melyre a szakirodalom több településről közölt már adatokat.⁴²

A torra vonatkozó említések egy része csupán az összeget közli; másutt utalnak arra, hogy azt italtra költötték. Gombkötő Miklós 1743-ban elhunyt özvegyének temetése után például 25 icce bor fogyott el, 1 forint értékben.⁴³ A koroncói Pesti András temetése után sörre és borra 70 dénárt fizettek ki.⁴⁴ Molnár János esetében jelzi a forrás, hogy az 1 forint 75 dénárt kitevő összeget a torban borra és húsrá költötték (Horváth J. 2018: 89); Bezerédiné elhunytá után „ételre és italtra az főnforgoknak” fizettek ki 60 dénárt.⁴⁵ Adataink azt mindenképpen bizonyítják, hogy az ország-szerte rendeletekkel tiltott halotti tornak vidékünkön is volt hagyománya.⁴⁶ Figyelemre méltó továbbá, hogy kiskorú árvával kapcsolatosan is maradt fenn ilyen jellegű adat, mert a szakirodalom szerint tizenégy év alatti gyermeknek nem vagy csak szűk körű tort rendeztek (Kunt 1987: 177).

⁴¹ GyMJVLt, VMK III. 136, IV. 385.

⁴² Például K. Kovács 2004: 85, 125, Kovács 1919: 17, Kiss 1958: 180–182.

⁴³ GyMJVLt, Hagy. Lad. 3. No. 441.

⁴⁴ MNL GyMSM GyLt, AO Lad. 2. Fasc. 16.

⁴⁵ GyMJVLt, VMK I. 213.

⁴⁶ „A Tornak nevezett Vendégségek, ’s egyéb haszontalan költséges szokások, az adózó nép között tellyességgel [sic!] tilalmaztatnak” (Siklós 1796, idézi Kodolányi 1959: 252). A tiltásokra lásd még: Belényesy 1958: 338; a tor költségére összehasonlításképpen: Béres 1973: 356.

Az elszámolásokban előforduló kereszt készítéséért kifizetett összegek azt bizonyítják, hogy Pázmány Péter 1625-ben, az esztergomi rituáléban megfogalmazott rendelkezésének – hogy a katolikus személyek sírhelyeit kereszttel jelöljék (Balassa 1989: 53) – vidékünkön is volt foganatja. Nem találtunk viszont e forrásokban adatot arra, hogy valaki sírkövet állíttatott volna. A 18. századi győri testamentumokból is egyetlen ilyen rendelést említhetünk csupán. Az újvárosi „rác” templomban temetkezni kívánó Constantinapoly Katalin kéri 1748-ban, hogy sírhelyét egy faragott kő jelölje, „az kire nevem metbettesék”.⁴⁷

A tanulságok sora még bővíthető lenne, jó néhány „apró” adatra nem térhettem ki az elemzésben. Reményeim szerint azonban a leírtakból is látható, hogy forrásaink számos ponton kiegészíthetik a korábbi szakirodalomból nyert ismereteinket. Bizonyítják, hogy nem csupán a nemesség temetkezési szokásairól maradtak fenn források (Weichhart 1911: 3, Gosztonyi 1911: VII), de a városlakók, sőt – kisebb számban – a falun élők ez irányú szokásairól is. Mutatják egyúttal azt is, hogy a temetés a Kisalföldön is „társadalmi-közösségi” esemény (Géra 2014: 202), vagy más megfogalmazásban „nyilvános előadás” (Csukovits 2021: 10) volt, melyet meg kellett szervezni. Az örökhagyók ezt igyekeztek is megtenni utolsó rendelkezésükben. Láthatjuk továbbá, hogy a testamentumokban megfogalmazott „kívánságokat” a hátramaradottak igyekeztek teljeséggel megvalósítani. Adataink bizonyítják, hogy a halottnak – Tárkány Szücs Ernő által is megfogalmazott (Tárkány Szücs 1980: 112) – a gyászhoz, a ravatalozáshoz, a torhoz fűződő „jogai” Győrött és környékén is érvényesültek. Egyúttal képet alkothatunk arról is, mit értettek a 17–18. századi kisalföldi emberek a „tisztesseges eltemettetés” fogalmán, amit végrendeletükben annyian kértek, amire mindannyiszor jogot formáltak.

Szakirodalom

Aries, Philippe

1987 *Gyermek, család, halál. Tanulmányok.* (Társadalomtudományi Könyvtár) Gondolat, Budapest.

---

⁴⁷ GyMJVLt, VMK I. 299–301; közölte: Székely 2011. Vö.: Szombathelyről a 17. századból hat darab sírkő maradt fenn (Zsámbéky 1990).

Balassa Iván

1989 *A magyar falvak temetői*. Corvina, Budapest.

Bariska István

1990 Egy 18. századi végakarát mérlege. Lada György kőszegi városbíró testamentumáról. *Vasi Szemle* XLIV. (3) 443–450.

Bedy Vince

1930 A 16. és 17. századbeli győri kalendás egyesületek. *Győri Szemle* I. (sz. n.) 162–173.

Belényesy Márta

1958 Somogyi adatok a halottsiratás és halotti tor történetéhez. *Néprajzi Közlemények* III. 338–342.

Béres András

1973 Halottak húsvétja. Temetkezési szokások a régi Bihar megyében. *Ethnographia* LXXXIV. (3) 352–357.

Buzás, József

1966–1969 *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert*. Bd. 1–4. (Burgenländische Forschungen Bd. 52–55) Burgenländisches Landesarchiv und Landesbibliothek, Eisenstadt.

Csukovits Anita

2021 *A váci domonkos kriptá koporsói*. (A váci domonkos templom titkai, 1.) Tragor Ignác Múzeum, Vác.

Demkó Kálmán

1882 *Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XVI. és XVII. században*. Reiss József T., Lőcse.

1890 *A felső-magyarországi városok életéről a XVI–XVII. században*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Filep Antal

1971 Szokásleírások a 18. és a 19. századból. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 5–6. Akadémiai Kiadó, Budapest, 115–134.

Flórián Mária

1994 Halóruha – gyászruha. In: Novák László (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére* 2. (Studia Comitatus, 24.) Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 341–357.

Géra Eleonóra

2014 *Kőhalomból (fő)város. Buda város hétköznapijai a 18. század elején*. Könyvpont–L'Harmattan, Budapest.

Gosztonyi Gizella

1911 *Családi és társadalmi élet III. Károly korában.* (Művelődéstörténeti Értekezések, 51.) Markovits és Barai Ny., Budapest.

Gráfik Imre

1990 A test utolsó útja. Adatok a Szent Mihály lova Vas megyei elterjedéséhez. *Vasi Szemle* XLIV. (3) 348–371.

H. Csukás Györgyi

1996 *Az Mester Emberek Míveinek árazása. Építőiparosok, famunkák, építőanyagok, asztalosok és esztergályosok árszabásai (1626–1820).* MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

Homoki-Nagy Mária

2018 „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésem tészem...” *Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár, 5.) Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd.

Horváth József

1991 „...tudván bizonyos voltát, de bizonytalan idejét...” Halálra készülés a XVII–XVIII. századi végrendeletek tükrében. *Műhely* XIV. (3) 17–21.

1994 Temetkezési szokások kora újkori végrendeletek tükrében. In: Kisbán Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás. Tanulmányok.* MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 197–212.

1996 *Győri végrendeletek a 17. századból II. 1631–1654.* Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.

1997 *Győri végrendeletek a 17. századból III. 1655–1699.* Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.

2001 Végrendeleti adalékok az Északnyugat-Dunántúl falusi temetkezési szokásainak kutatásához (1600–1850). In: Berta Péter (szerk.): *Halál és kultúra. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből I.* Janus/Osiris, Budapest, 143–178.

2014 Végrendeleti adalékok a temetéskori harangozás és misemondatás történetéhez. In: Gyöngyössi Orsolya – Limbacher Gábor (szerk.): *Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében 9. Tanulmánykötet a 90 esztendőszülinapi Erdélyi Zsuzsanna tiszteletére.* Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 231–242.

- 2015 Győri seborvosok végrendeletei a 18. századból. In: *Győri Tanulmányok* 35. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 87–116.
- 2018 „Vízben holttn Molnár János Jóbaghinak Inventáriuma” és más érdekességek. In: *Győri Tanulmányok* 39. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 77–92.
- Horváth M. Ferenc – G. Molnár Péter
2010 *Váci végrendeletek II. (1729–) 1751–1770 (–1785)*. (Váci Történelmi Tár, VI.) Vác Város Levéltára, Vác.
- Horváth M. Ferenc – Pintér Tamás
1996 „Késő maradékainknak tétessen jegyzékben”. *Írásos emlékek Vác város múltjából 1074–1990*. (Váci Történelmi Tár, I.) Vác Város Önkormányzata, Vác.
- Horváth Sándor
2001 Kegyes társulatok Vas vármegyében. In: Barna Gábor (szerk.): „Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...” *Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára*. Szent István Társulat, Budapest, 245–264.
- Kiss Lajos
1926 Színes és virágos koporsók Nyíregyházáról. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* XVIII. (Új Folyam XIII.) 27–28.
- 1958 Hódmezővásárhelyi temetkezési szokások. In: *Úő: Vásárhelyi hét-köznapiok*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 175–190.
- K. Kovács László
2004 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése (1944)*. (Örökség) Gondolat–Európai Folklór Intézet, Budapest.
- Kodolányi János
1959 A temetők és temetkezések rendjének szabályozása a XVIII. században. *Néprajzi Közlemények* IV. 244–253.
- Kovács Mihály
1919 *A harang*. Szent István Társulat, Budapest.
- Kunt Ernő
1987 *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Gondolat, Budapest.
- 1990 Temetkezési szokások. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz. VI. Népszokás – Néphit – Népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 67–101.

Mészáros István

1988 A falusi tanító feladatkörének kibővülése a XVIII. században. In: Hopp Lajos – Küllös Imola – Voigt Vilmos (szerk.): *A megváltozott hagyomány. Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században*. MTA Irodalomtudományi Intézete–ELTE Folklor Tanszék, Budapest, 111–121.

Mithay Sándor

1985 A Győr-Gabonavásártéri XVI–XVII. századi temető. In: Fodor István (szerk.): *Communicationes Archaeologicae Hungariae 1985*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 185–196.

Nagy Ibolya

1986 Végrendeletek és temetkezés Szentesen a 19. században. In: Juhász Antal (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1984–1985*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 179–192.

Nemes-Népi Zakál György

1985 *Eőrség*hnek *Leírása* *ugymint: Annak Természete, Története, Lakosai, ezeknek szokásai, nyelvszokása*. Őrségi Baráti Kör–Körmendi Városi Könyvtár, Szombathely.

Sarosács György

1982 Temetkezési szokások a baranyai sokácoknál és bunyevácoknál. In: Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Halottkultusz*. (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 232–240.

Schram Ferenc

1957 *Temetkezési szokásaink*. Magyar Nemzeti Múzeum–Történeti Múzeum, Budapest.

1968 Kisnógrád megye történeti néprajza (1686–1848). *Levéltári Szemle* XVIII. (3) 657–719.

1969 Vác népének szellemi kultúrája 1686 és 1848 között. *Levéltári Szemle* XIX. (3) 627–681.

Somogyi Zoltán

1941 *A középkori Magyarország szegényügye*. Stephaneum Nyomda, Budapest.

Szabó László

1982 A halotti szemfedél felhasításának szokása a magyaroknál. In: Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): *Halottkultusz*. (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 163–184.

Szabó Péter

1987 A ravatali öltözet típusai a XVII. században. In: Adamik Lajos – Jelenczki István – Sükösd Miklós (szerk.): *Mauzóleum. Halálirodalom. „A halállal való foglalkozás”*. Bölcsész Index Centrál Könyvek, (h. n.), 297–303.

1989 *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány*. (Mikrotörténelem) Magvető, Budapest.

2004 A győri kézművesek barokk kori vallási kötelezettségei. *Arrabona* XLII. (1) 83–102.

Székelly Zoltán

2011 Egy görög végrendelet 1748-ból. *Újvárosi Krónika III*. Újvárosi Művelődési Ház, Győr, 5–12.

Tagányi Károly

1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből*. (Néprajzi Könyvtár. Új folyam., 1. füzet) Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

Tárkány Szücs Ernő

1980 A temetés jogi rendje. In: Szöllősi Gyula (főszerk.): *Hajdú-Bihar temetőművészete*. Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemléki Albizottsága, Debrecen, 109–129.

Timaffy László

1991 Kisalföldi halottas hagyományaink. *Műhely* XIV. (3) 22–24.

Weichhart Gabriella

1911 *Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon 1600–1630*. (Művelődéstörténeti Értekezések) Stephaneum Ny., Budapest.

Zsámbéky Monika

1990 17. századi sírkövek Szombathelyen. *Vasi Szemle* XLIV. (3) 429–442.

Archivális források

GyMJVLt – Győr Megyei Jogú Város Levéltára

Hagy. – Hagyatékok

Végr. – Végrendeletek

VMK – Végrendeletek Másolati Könyve I–IV. kötet

MNL GyMSM GyLt – Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

AO – Archivum Vetus. Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Árvaügyi iratok (Acta Orphanalia)

Decontările funerare din secolul al XVIII-lea ca surse istorico-etnografice

Studiul de față oferă o analiză mai aprofundată a câtorva decontări funerare din orașul Győr, respectiv din localitățile mai mici din împrejurimi (Káptalan-Nyúl, Koroncó, Tét), toate realizate în secolul al XVIII-lea. Sursele analizate completează cu diverse aspecte cunoștințele anterioare din literatura de specialitate. Pe când testamentele ne oferă o imagine despre unde ar dori să se odihnească defuntul, câte slujbe să fie ținute și în care biserici pentru sufletul său, unde și de câte ori să se tragă clopoțele la înmormântare, din decontările funerare putem afla o mulțime de lucruri, cum ar fi: cât a costat un sicriu, cu ce au fost serviți oamenii la jelire, cu ce a fost încălțat mortul, ce a fost plata groparului, cât a primit preotul la înmormântare. Totodată se cunoaște membrii căror bresle sau grupări religioase au luat parte la înmormântare, care a fost rolul nevoiașilor la ceremonie, au fost sau nu prezenți muzicanți etc. Din datele noastre reiese în mod evident faptul că și în regiunea respectivă au fost validate așa-numitele „drepturi” ale defuntului, cum au fost formulate de către Ernő Tárkány Szücs: dreptul la jelire, la ceremonie, la parastas. În același timp ne formulăm o idee despre cum și-au închipuit oamenii din zona de câmpie în secolul al XVIII-lea „o înmormântare decentă”, ceea ce au cerut atât de mulți în testamentul lor.

18th Century Funeral Accounts of Expenses as Historical/Ethnographic Sources

The present study offers a comprehensive analysis of a dozen funeral accounts of expenses from the city of Győr and the surrounding smaller settlements (Káptalan-Nyúl, Koroncó, Tét) in the 18th century. These sources complete in many aspects our previous knowledge from specific literature on this topic. While testaments offer an image on the place the deceased desired to rest, the churches and the number of masses he/she wanted to be held for his/her soul, where and how many times should the bells toll, the accounts of expenses deliver us information such as: what was the cost of a coffin, what were the mourners served with, what was the footwear for the deceased, what was the payment for the grave digger, what was the cost of the priest. Furthermore, we can find out the members of which guilds or religious societies could take part at the funeral, what was the role of the poor, were there musicians or not etc. Our data demonstrate that obviously also in this region the so-called right of the deceased – as they were formulated by Ernő Tárkány Szücs – were validated: the right to mourning, to ceremony, to farewell. In the mean time we can get an image on what the locals considered “a decent funeral”, a thing that so many of them requested in their testament.